

9-47

И. Н. ЯКОВЛЕВ.

Кына дэгэн нэмэ кижининг өштүү.

(Глисты—враги
человека).

С. Кумандин көчүргэн.

Ойрот Областын Албатынын су-
кадык жадарын башкарар бөлүгө
чыгарган.

Улалу.

1929 дыл.

Кр.
Кына нэ јаман јетирэт.

82546
Кына дэп нэмэни кандый-да кижиге уккан болор, ол ондый кижиниг, нэлэ тынду нэмэниг эдинэ јүрэр курт. Көп кижиге кынаны көзилэ көрүп-тэ јүргэн, Кына дэгэн курт эки јагыс кижидэ эмэс, көп улуста болып јат. Јэ ол курт кижээ кандый јаманын јетирип јатканын, оны ас улус билип јадылар. Эмдигэ јэтрэ улустыг көбизи мынайда сананат, кына кижээ јаман этпэйт, каа-јаа этсэдэ, кижиниг күүни булганып кузар, ол эмээ аразында ичи ачып турар дэп, айдыжат. Ондый улустыг сагыжында, кына кижиниг өзөгиндэ јүрзэ-дэ кэм јок, јагыс оо јарагадый аш-курсак ичип јизэнг, ол кына кижиниг ичин оорутпай токтоп барар тэжэр. Аразында угар болзонг, мынайда айдыжадылар: кижиге кыназы јок болбос, онын-ла тэп тэмэй турыжып јэгижэргэдэ кэрэк јок нэмэ дэп, турадылар.

Јок, ол онойдо сананып айдып турган кижилэр, сүрээн эндү тыртык сөс айдат, Кына дэп нэмэ дээ, кижээ сүрэкэй јаан јаман јетирип јат. Су-кадык јүргэн кижээ кына

табылар болзо, ол кижиге оору жоболдон чыкпай, кэнэп калган болып, иш-жолына жарабай барат. Кажы бир аразында ол кына дэп нэмэдэн ары, кижиге өлүктө жатканы бар. Кынадан ары кижиге күчү жок болып, эдиканы агып оору жоболдон чыкпай жат. Кыналу кижиге нэлэ оору жоболго капшагай тутурар, кыназы жок кижилэр дээ, ооруга лтам тутурбай жадылар,

Бу мындый түбөктү жеткэдэн башка, кына дэп нэмэ кижээ база көп жаман эдэт. Кижээ кына табылза, ол база тынду нэмэ болып, оо жиргэ аш кэрэк болып жат: кижинин жигэн курсагынын кээзиге кынанын ажына барат, кээзик кыналар дээ, кижинин каны-ла азранат. Аразында кажы бир кижээ кына табыла бэргэндэ, ол кижиге онын жаман эткэнин сэспэй жат, же андый-да болзо кадык кижидий эмэс, жүзүн жүөр оору табарга бэлэн ол кына кижээ жаман эдик жатканы жарт.

Кына дэгэн нэмэнин угы көп, ол канча канча жүзүндү болып жат: кээзик кижилерден 130 жүзүн укту кыналар чыккан, олардын кээзиге кижиге көзүнө көрүнбэс сранай кичинэк болып жат, кээзиге дээ сүрөөн жаан, узуну бир канча кулаш болор. Канча крэлү улус кыналу дэп шүүп көрдилэр, көрөр болзо, улустын көбизе кандый-ла жүзүн кыналу болуптыр ас-ла кижидэ кына жок эмтир.

Кынанын көбизи кижинин ичээзиндэ болып јат. Аразында ол кына оноҥ чыгар, чыгар болзо, кижинин кускузыла, ол эмээ јуды-ла кожо чыгат. Айдарда кынадан оорып јүрген кизи оноҥ көрип таныйт, мән кыналу болуптырым дэп. Кижидэ кына бары-јогын билэрге, көп сабаазында онын јэргэ отурган јудын ајыктап көрип јадылар. Кыналар кижинин ичээзинэ јымыткалар салып јат, айдарда ал јымырткалар кижинин јэргэ отурган јуды-ла кожо чыгадылар. Доктор кизи, кичү нәмәни јаанадып көргүзэр шил өткүрә, оны көрип кыналардын јымырткаларын танып јат. Бир деревненин улузынын јэргэ отурган јудын доктор шил өткүрә шигжиләп көрүптир. Көрөр болзо, ол јурт улустын бир јүс кижинин ортозынаҥ, 90 кижидэ кына бар эмтир. База бир доктор кизи балдарды ајыктап көрөр болзо, ол балдар анчозы тәкши кыналу. Аразында кижинин эдиндэ кына дэгән нәмә сраҥай көп болып јат. Бир кыс бала кынадан оорып өлгөн, ол баланы көрөр болзо, ичиндэ 200 ажыра чолышкандый сүдүштү кыналар табылды. Ондый бүдүштү кыналар, кижинин эдинән оноҥ көп болып јат. Айдарда, канча көп кына болор болзо, ол кижээ там уур болоры кәм-де кижээ јарт эмәс-пә.

Ол кына дэгән нәмә кижээ мундый түбәктү болордо, бис оноҥ айрылар аргазын табар кәрәк. Мынын кәрәгиндэ бис муны биләр кәрәк: ол кына дэп нәмә би-

стин эдибискэ кайдан кэлип кирэлэ жүрип жадылар. Бистин айдар куучыныбис дэзэ бу: кажы көп кыналар кижидэ бар болып, кижини амыр јок түрэдип оорыдып јат.

Кижидэ кандый кыналар бар.

Јәрдин чолышкандый бүдүштү кыналар бар, оморды „струнец“ дэп айдар. Онын бүдүжи база чолышкандый тэгэрик тулки бүдүштү болор. Ол кына кижинин, база чочконын ичээлэринде жүрип јат. Струнец деп тижи кына бир салза, 60 миллион јымыртка салар, јэ ол јымырткалар сраңай кичинэк нэмэ, кижиде көзинэ көрөнбэс. Бу јымырткалар кижинин, ол эмэзэ чочконын јэргэ отурган јуды-ла кожо чыгып јат. Емди бу јымырткалар, кижинин, малдын, куштын, чымынын буттарына јапшынып, јэр зайын јайылып барат. Ол струнец дэп кынанын јымырткалары сууга агар болзо, оноң ары ол раак јэргэ једип јайылар.

Јэргэ отурган кижинин јуды кургај бэрзэ, струнец кынанын јымырткалары салкынга учуртып, база раак јэргэ јайылып јат. Ол јымырткалар өтөк-тэзэк-лэ кожо, маала кра зайын база барып јат. Мынаң ары көрип турганда, струнец кынанын јымырткалары, кижинин јанында кандый-ла кирлү нэмээ јуулат, кижинин эдинэ, јуртаган айлына, ичкэн јигэн курсагына онын сууна, кийгэн нэлэ кийминэ, кижинин эдинэ,

онын буды-колына, тэкшилэ жапшынып жуулар эмтир. Бу тоолоп айткан нэмэлэрдэн ары, кынанын жымырткалары кижинин оозына кирэлэ, онон кижинин карды-ичээзинэ кирип јат. Ол киргэн жымырткадан, анча мынча болгон кийндэ, кижинин ичээзинэ кына бойы өзип чыгар.

Струнец кынанын эдиндэ сүрэкэй тын корон бар. Кына түрү белгончо, ол корон онон айрылбас. Јэ кына түрү јүрэлэ, кижинин ичээзинэ өлөр болзо, өлгөн кынанын короны кижээ јайылып јаман эдэт. Ол тушта кижии аразында сүрэкэй тын оорып јат: ончо эдин курулгактар, уйку аразында тижин кыјырадар, эдиндэ чибирткэндэр чыгар, оору кижии сүрэкэй тэрлэп јадар, кажы бирдэ кижини паралич согып, кэлтээй саны тын јок болор. Струнец кынанын коронынан ары, өлип-тэ јаткан кижии бар. Аразында мындый-да болып барат: струнец дэп кына, кижинин ичээзинэн өрө тагмажына чыгала, онон ары тамакты туй алып тумалап, кижии өлтүрип јат.

Кижинин струнец дэп кыназы чочкодо база болып јат: кижидэн ол кына чочкоо табылар, чочкодон ойто кижээ кэлэр.

База бир башка укту струнец кына бар, јэ олардын көбизи кискэ лэ ийттэ болып јат. Көрөр болзо, ол кыналар ийт-лэ кискэдэн кижээ база југуш болып табылатан эмтир. Кискэлэ иттин струнец кыназы, көп сабаазы оок балдарла, ол тынду нэмэлэрди

сүүп турган кижилэргэ југат. Иттэрлэ кискэлэрлэ тудужып ойногондо, омордын түгинэ јапшыган кынанын јымырткалары колго јапшынар, полдон, јиир аш-курсакла кижинин оозына кирэт. Кискэ-лэ ийттэн, струнец кына капшагай јапшынары, аразында мынан ары болып јат: балдардын көбизи мынайда кылынат: оморды окшоп, јангыс аяктап курсак ичэр болзо, табылар.

Чычкан-ла эрлэннэг кына дэп нэмэ кижээ база југат. Кижинин ичэр јиир курсагына омор мантап јүрип јуданат, оо струнец кынанын јымырткалары јапшынат, о н о н ары кижээ кына табылып јат.

Хлыстовик, ол эмээ власоглав дэп кына. Бу кына улуста јаантайын болуп јат: Онын бажы дэп јерин көрөр болзо, онызы чичкэчэк кыл ошкош нэмэ болуп билдирэр. Бу кыл ошкош бажыла, кына кижинин ичээзин ойып, онын каныла азранып јат. Хлыстовик — дэгэн кына срагай кичнээк бойыла јэ кижээ кэм јэтирэри сүрээн коркушту нэмэ. Кижинин ичээзин ойо јигэн јеринэн, јаантайын үзүк јок кан чыгып турар. Ондый кыналар кижидэ көп болор болзо, кижинин эдиндэ кан ас болуп ол оорып јат. Ондый оору кижинин јэргэ отурган богы, јаантайын канду болуп чыгар.

— Кан база кижидэг өскө-дө оору болгондо чыгып јат. Айдарда кижинин јэргэ отурган богында кан көрүнэр болзо, ол ооруун докторго айдар кэрэк. Оны јангыс-ла доктор

көрүп аайлар, -ол кан нэдэн ары табылды, кынадан болды-ба, ол эмээ башка бир кандый оорудан болгонбо дэп, көргүзэр кэрэк.

Хлыстовик дэп кына өскө тынду нэмэдэ болбой, жагыс-ла кижидэ болуп јат. Онын јымырткалары јэргэ отурган бок-ло кожо чыгып, паа струнец дэп кынанын јымырткалары чылап тунгэй јайылып јат. Кажы бир јурт кижинин билэзиндэ, бир кижээ хлыстовик дэп кына табылар, болзо өскөлөри ару чэк јатпай кир сарлу јатса, ол улуска тэкши кына табылып оорып јат.

Острицы. Бир аразында кижээ острицы дэп кыналар табылат. Бу кыналар кижинин ичээзиндэ болор, олар оок ак курт ошкош бүдүштү. Кижі јэргэ отурганда, олар бокло кожо чыгып јат, ол тушта оларды көрөргө бэлэн. Тундэ острицы дэп кыналар кижинин көдөннинэн чыгала, эдинин јуурылган јэрлеринэ јымырткаларын салып јадылар. Ол тушта кижинин јэргэ отурап јэри кычыдып јадар. **Кычып турган јерди** тырмаар болзо, острица кынанын јымырткалары сабардын тыр кына кирип, онон ары кижинин оозына кирип јат; чамча штан јунар болзо, ол кынанын јымырткалары колго јапшынып, онон ары кижинин оозына барып јат. Бу кынаа бир кижі тутурап болзо, јуук болгон улуска-ол тэкши табылар.

Тундэ бу кыналар кижээ амыр бэрбэй јадылар. Анчадала оок балдар онон шырала-

йт, уйку јок болгон балдардыочагы чыгып, оноң ары өскө ооруга-бэлэн тутурадылар. Кичү кыс балдарды база онойдо шыраладып, суйугынан отураp јэрлэрин кычыдып јат,

Трихина. Кижидэ болзын, чочко, эрлэн ийт-тэ болзын, олоp ончозы трихин дэп кынадаң југужат, Бу трихин дэп кына аайлу нэ-мэ, срагай кичнээк, тэгин кижидэ көзинэ көрүнбэс, олоp-ол айткан тынду нэмэлэрдин эдиндэ болып јат. Кижээ-ол трихин-дэп нэмэ-база табылып јат, трихинду чочконың эдин јакшы ылбырада кайнатпай, ол эмээ јакшы јэтрэ каарбай јир болзо, табылар. Анчадала трихинду чочконың эдин чала чий эдип јир болзо, трихин-дэп нэмэ кижээ табыларга бэлэн.

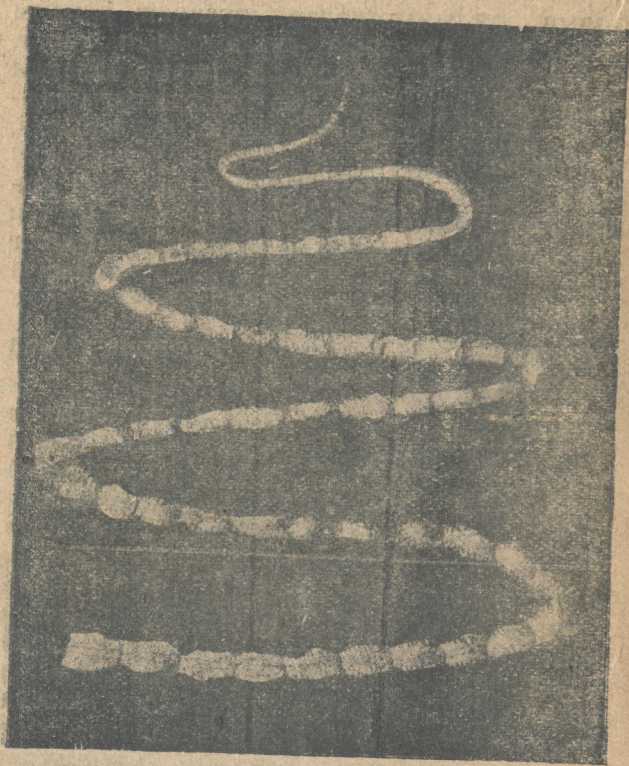
Трихинга тутурган кижидэ тың оорып јат: эди сооко тоңып ойто изип турар, уйку јок болуп улаарар; оору кижиннин күүни булгалып кузып турар, ончо эди сыстап, кыймыктатпай ууркай болор. Аразында бу оорудан кижидэ өлип-тэ јат. Чочкоо трихин дээ, өлип калган чычкан-ла эрленди јиигэнэп табылат; эрлэнгэ дээ, трихиның өлгөн эрленди јип јат, оноң ары ол өлөрдө, оны чочко јип јат.

Јалбак Лентец. Лентец деп атту, кандый-ла кыналардан узун кына бар, ол-кижидэ болып туры. Оның узуну бир аразында 8 метрга (4қулаш) јэдэт. Бу кынаның бүдүжи јалбак, бажы јаар чала чичкэ болып, куйругы ј а а р ч а л а ј а л б а к б о л о р. Бу-

кынанын салары 80 миллион жымыртка болып, ол-жымырткалар кижинин јуды-ла кожо бир аразында сууга барып кирет. Сууга киргән соондо,-ол жымырткаларды балыктар јутканда, олардын эдинән айрылбай јүрэр. Бистин јәрдин сууларында, чортон-ло алабуга балыктарга лентец дәп кына көп кирип јат. Мундый балыкты јакшы јәтрә кайнатпай, ол эмәзә каарбай јир блзо, лентец кынанын жымыртказы кижинин ичәә кардына табылар. Ол-бойынча жымырткадан узун кына өзип јат.

Суулу, көлдү, балыкту јәрләрдә јаткан улустарда, бу кына көп болор.

Лентец дәп јалбак кына кижәә табылар болзо, ол кижини сүрәкәй түрәдип канын астадып јат. Мундый кыналу кижинин бажы айланып оорып турар; эди канч јок чырайы бүдүжи куу болып јат. Ондый оору кижикурсак оңду ичип болбос, ашта амтан јок болор, ол эмәзә аш јир болзо, көп аш јип тойынбай, торо-ачпак болор. Оору гижикыјыктаар,-ол эмәзә јәргә отурыя албай туйуктанар, ичи кадалгакту болып сайылып турар, күүни булгалып кузар. Оору кижинин јаантанын чәләкәйи агып, јүрәги тын согулып, бир тушта кижини курулгактап турар. Ондый оору кижикјәргә отурар болзо, јаантайын јуды-ла кожо кынанын, бир кәзәк үзүги чыгып турар, бүдүжичала боро аайлу нәмә болор.

Солитер деген кына.

Чочконунг солитеры. Бу курттынгу узуну 2 метр (1 кулаш) болор. Солитергэ југуштаткан кижининг, јэргэ отурып чычкан јудын-

дагы жымырткаларды, чочко аразында
кожо жип салат. Ол жымырткалар, чочконын
кардынаг онын эдинэ кирэлэ оо өзөр,
оног финка дэп атту, ондый мырчак бүдү-
жи болчок нэмэ бүдэр. Чочконын финкалу
эдин, кижичийгэ жакшы кайнатпай туруп
жир болзо, ол финка кижинин ичээзнэ өзип
жаан кына болуп барар, онын бүдүжи паа
жалбак лентец кына кына ошкош болор.
Бу кына база лентецка түнгэй кижээ база
сүрэкэй жаман арша эдип жат.

Чочконын солитерынын жымырткалары,
кижээ кирлү курсак-ла суу-ла табылар, база
кирлү жунбаган колдог, оног-дэ өскө нэмэ-
дэн табылып жат. Оя тушта кижинин эдинэ
финка дэп нэмэ бүдэр. Аразында ол финка
кижинин мээзинэ табылганда, паралич со-
гып жат; көскө түжэр болзо, кижичи көзи жок
сокор болор. Бу кына көп улуста бар болот.

Бунаний солитеры. Бу кына каа-жаа
кижээ база табылып жат. Онын узуну
4 метр крелү болор (2 кулаш). Бу кынанын
жымырткалары, кижинин жэргэ отурган богы-
ла кожо өлөнгө түжэр болзо, өлөнг жип тур-
ган бунканын уйдын ичинэ кирэр. Удаан
болбой, малдын эдинэ солитердын болчок
финка дэп нэмэлери табылып жат. Финкалу
этти чала быжрып жир болзо, кижээ бунка-
нын солитеры табылар. Бу кынанын бүдү-
жи база жалбак лентец аайлу болор, кижээ
база лентец чылан жаман эдэт,

Эхинококк. Бу кынанын көбизи иттэ болып јат, кажы бир аразында кискэдэ болор-ок. Кынанын ымырткалары ийттин јуды-ла кожо, аразында-өлөн нө түжип јат. Ол јымырткалар өлөннөн к и ж и н и н, уй-малдын, чочконын ичээзинэ кирип јадылар. Эхинококка дэп кынанын јымырткаларынан кижинин, малдын эдинэ, болчок куук ош-кош нэмэлэр чыгар. Бу болчок нэмэлэрдин көп сабазы буурга табылып јат, јэ аразында мээзинэ, өкпөзинэ, бөөрөгинэ, онон-до өскө јэринэ чыгат. Кижээ оу эхинококк дэп кына, чалканнан, мааланын кажы бир ажынан, база суудан табылып јат, ондый нэмэлэргэ ийт-лэ кискэ јүрип јудын таштап быјарлап салган болзо, табылар ийттий, кискэни окшынып, оморды кол-ло сыймаар, болзо, эхинококко кынанынын јымырткалары кижиколынан оозына бэлэн табар.

Ийткэ эхинококко дэп кына табылары мундый, эхинококко ооруган малдын буурын ийткэ бэрэр болзо, ол буурдагы болчок нэмэлэрди ийт кожо јип јат. Аразында буканын буурында, ондый болчок нэмэлэр срагай көби сүүээн болып јат, б у у р д ы көрөргөдө коркушту, кажы бирдэ о н д ы й буур 4 пуд крелү базып јат.

Эхинококконун болчок нэмэлэри кижиз болор болзо, кижикол оо сүрэкэй шыралап, кажы бирдэ өлип јат. Эхинококко тутурган кижилэргэ сары оору табылат, эди тижип оорып, тыныжы буулар, ичндэ кадалгак

болор, оног-до башка оорулар табылып
јат.

Кынадан канайда эмдэнэр.

Кынадан кижини болгон тушкан киж
эмдэп болбос, муны јакшы билэр к и ж и
эмдэп јат, ондый киж доктор дэл болор.
Кына зайын эмдээр, кынанын башка башка
эми болып јат.

Кынаны кижидэн чыгарайын дэгэндэ,
оору кижээ эм бэрэр, айдарда ол эмнэн
кынанын күчи кижинин ичээзинэ токтоп
болбой јат; ол эмди ээчий о о р у кижээ,
кыјыктадар башка база эм б э р и јат, киж
кыјыктаар болзо, кына кожо чыгар.

Ол эхинококк дэл кына-ла, база
солитердын финка дэл нэмэлэрин, оору
кижидэн эм бэрип чыгарып болбос, оны
јангыс операця эдип кэзип кижидэн чыга-
рар, андада кажы бир кэлижкэндэ операция
эдип јат, оног башка болбой јадылар.

Кижинин јэргэ отурган јудында кына
көрүнзэ, ол эмзэ кыналу кижинин ооруу-
дый оору билдиртсэ, ол киж капшагайла
докторго айдар кэрэк. Јэргэ отурган јудын-
дагы кынаны докторго база көргүссин. Оны
дзээ мынайда эдэр, кыналарды јууп алала,
а р у ш и л г э п о л у ш т о в к а
салып, полуштоптын оозын јакшы тын бэк-
тэл салын: Кижээ кына билдиртсэ, ол-ок
тушта ажындра докторго көргүзип эмдэнэр

болзо, ол кижиг кыназынаг-да айрылар,
өскө кижиләрди дэ оорузына јуутпас.

Кынанын југуш оорунан канайда чэбэр- лэнэр.

Кижиг ару чэк јүрбэзинэй, кижээ кына
југуш болып, табылатан эмтир дэп, бис
эмди билдибис.

Көп сабаазында кижиг бойы, кирлү балкаш-
шту колы-ла кынанын јымырткаларын
оозына салып јат.

Мунын учун ончо эдин, анчадала колдо-
рын ару-чэк тудар кэрэк, курсактаар алды-
нда, колдорын самындап турып јунбаганча
јер калбазын. Сабарларынын тырмактарына
кир дэп нэмэ кирбэгэдий эдин, кыскарта
кэзип салзын. Оок балдарды кичүүдэн ала
ару-чэк јүрэргэ үүрэтсин. Срагай кичү бал-
дардын колдорын, улам зайын самындап
јунып турар кэрэк. Балдарды балкашту кир-
лү јэргэ тактаа бош салбазын, кирлү јердэ
кынанын јымырткалары бар, јэргэ эмэктэп
јүргэн бала, оны јапшырала колын оозына
сугып јат. Баланы јэргэ божодор болзо,
озо ару нэмэ төжөйлө, онын үстүнэ баланы
эмэш эмэктэргэ божотсын.

Јаан улус аразында балаа сабарларын
эмизэргэ бэрип јадылар; мунайда эдэргэ
сүрэкэй јарабас нэмэ болып јат. Онон ары
балаа, кына дэп нэмэ табылар, ол эмээ
өскө јүзүн јүүр оору југар.

Курсак јазар болзо, калаш кэссэ, уй саа-
за, ажындра колдорын јакшы ару эдип
јунып алала, иштэнзин. Кандый-да аш бол-
зын, оо чымын түшпэгэдий эдип, үстүн
бэктэп, јаан-салып турзын. Чымындар кирлү
буттарыла ары бэри учып јүрип, кижинин
ичэр-јир курсагына отурып, кыналардын
јымырткаларын таажып јадылар.

Мааланын кандый-ла ажын јир алдында,
оны озо ажындра јакшы ару эдип јунала,
онын соңында јизин.

Јэргэ отураp болзо, көдөнин ару чэк
чаазынла арлаар кэрэк, балдардына кичү-
үдэн ала база мунайда эдэргэ үүрэтсин.
Колы ла көдөнин тырмабызан, сабарлардын
тырмактарын кэмирбэзин, оозына кирлү
сабарын сукпазын, онон-до башка јарабас
нэмэ эдэрин токтотсын.

Јаткан айылдын-туранын ичин ару-чэк
тудар кэрэк, күнин зайын чөбин сибирип,
неделэ тоозына тактазын јунып турзын.
Туранын ичи ару болзын дэп, күнин
сайын тоозынын арлап, јэрдэ кандый чөп
бар болзо, ончозын сибирип, бирдэ чөп
артыспай чыгарып салар кэрэк. Туранын
ичиндэги јэрдин тактазын, үлүш кэрэги јок
бөсти агаштын учына оройло, оныла арчы-
ганы јакшы. Мунай-да тактаны сибиргэни-
нэн тоозын буркурабай, үлүш бөскө јап-
шынып јат. Үлүштэйлэ толгоп салган бөскө,
күнин зайын көзнөктөрдиг алдын, ортургу-
штарды, онон-до башка нэмэләрди арлап

турар кэрэк. Тураның ичинэ кирлү, бир-кандый жаман сууды узак тутпазын.

Тураның — айылдың ичинэ таракан чымндарды жок эдэр кэрэк, алар дэзэ, кижиниң ичип јип турган курсагына, кыналар-дың јымырткаларын таажып јадылар. Тураа база, оок малды куш — сашты кидирбес кэрэк, озор балкашту буттарыла кынаның јымыртказын экэлэр. Кижиниң јаткан туразына кирэр болзо, будын јакшы арлайла кирэр кэрэк, оноң башка кирлү бут ла кожо кына-ның јымырткалары кирэринэн айабас.

Јаткан айыл-јуртты айландро чөп јок эдип, ару — чэк тудар кэрэк. Анда-мында кижиниң, нэлэ тынду нэмэниң богы-сагы чачылып јатпазын дэп—ондый нэмэни ончо јок эдип арулап салзын. Мал турган кажаанды база ару тударга, кичээр кэрэк. Чочко дэгэн мал, кижиниң јудын јибэзин дэп база көрүп турзын.

Јурт ичиндэ эрлэн чычкан јок болзын дэп, озорды кыраын кичээр кэрэк.

Ол ийттэр ары бэри јүрип, болбос јэргэ чычып јудын таштап јадылар, оноң ары јүзүн јүүр кыналардың јымырткаларын јайып јат, айдарда ол ийттэрди кынјаа т у т с а јакшы болор,оо үзэри озор јүүлгэктэн-дэ корыланар.

Балдарды сүрэкэй ајаарып көрип турар кэрэк,озор ийт, кискэ-лэ ойнобозындар, озорды ошканып, јаңыс аяактаң ичип јибэ-

зин, ол эмэээ тиштэгэн калаш-салажын
јиибээиндэр.

Эт, балык болзын, јакшы јэтрэ кайнадып
каарып турар кэрэк; оной-до эдэр болзо,
балыкла эттэги кынанын јымырткалары,
изүүгэ чыдап болбой кырылар. Мал өлтү-
рэлэ, онын ичинэн сая башка кижитанып
болбос болчок нэмэлэр табылза, оны ийт-
кэ бэрбэзин. Онон башка ийт оны јир бол-
зо, малды да кижини дә кынанын оорууна
таптырар. Ондый болчок нэмэләрди өртөп
салза торт болор. Јэргэ к ө м ө р г ө база
кэлишпэй јат, онон башка ийт кодороло,
јип салар. Мал эдиндэ, ол эмэээ чочко эди-
ндэ финк дәп нэмэлэр көрүнзэ, о н д ы й
этти јийн дэгэжин, озо ажындрә ј а к ш ы
кайнадар кэрэк: финка дәзэ изүүгэ чыдабай
өлип јат.

Чий сууды база кайнадып ичэр к э р э к,
сууга киргән кыналардын јымырткалары
изүүгэ чыдап болбой өлип јадылар. Балка-
шту тургун тымык сууга кирбэс к э р э к,
ондый тургак сууда кижинин малдын јуды
агып барат. Сууга киргәндэ, онын јарадына
суудын бойына јэргэ отурып јуданбас кэрэк,
ол база јаман нэмә болып јат.

Кынаа тутурган кижидә, тынду нэмә дә
сүрээн көп. Ару-чэк болып јүрәри,-кынанын
бир јаан өштүү ол болып јат. Бир к э з э к
өрөкө улус чэк-ару јатса, јә өскө өрөкөлөр
кирлү коомой јуртаар болзо, бис качанда,
ол кына дәп нэмәдән айрылбасыбыс. Мундый

учун кына-ла туружарга, ончо улус бир болып, жаңыс јолду, жаңы санаалу болып јәңижәр кәрәк. Кына дәп түбәкту нәмәлә, бастра јон улус тәкши турып јәңижәр болзо, ол јәткәрлү нәмәдән кижича качанда айрылар әди. Кына кижининг јаман өштүү дәп, онын -ла јәңижәр учурын, албатынынг кичүү -јааны тәкши билгәдий болорын кичээр кәрәк. Мунынг кәрәгиндә, нәмәнинг аайын билгәдий доктор кижиләрди, агрономдорды, мал әм-дээр докторлорды кычырар кәрәк, олар кына дәп нәмәнинг кижәә түбәктүүн куучындап бәрәр; оной башка изба-читальняларда куучын айдып, бичиктәр кычырар кәрәк.

База бир кичээр нәмә бу: суу алып ичип турган казынты болзын, тәгиндә суу алгыш јәрләрди, јон улус бойлоры ару-чәк тударга кичәәгләзин дәп иштээр кәрәк. Улам зайын, сууга кирәр јәрләрди кийм јунып чайбар јәрди, база нәлә курсак садып турган јәрләрди, ару-чәк болзын дәп шинжиләп көрип турзын. Бастра јурт улус, ол кына дәп нәмәни јайып турган, чымынды, әрлән-чычканды, база әәзи јок тәнип јүргәин-йттәрди јок әдип кырарын кичәәзин.

Јон ортозында нә нәмәнинг аайын билип турган, јонго туза әдәр күүндү кижиләр бар болзо, ол айткан кәрәктәр бүдирәр әди. Ондый улустарды јуртсоветтә турган, јоннынг су-кадыгын көрип турар комиссияга тудып јадылар. Бу комиссиялар јонды бойына јууктадып, бастра јон су-кадык болорын кичәәп

иштэдип јат. Ондый комиссиалу јэрлэрдэ, олор јон учук турушканы көрүнип јат, комиссия јок јэрлэр бар болзо, оо оны тударга капшагайлатсын.

Јон улус, бу кэрэкти иштэп турган комиссиялардын шылтагыла, јүрүмин су-кадык болорын кичээр. Олордын идэзилэ, албаты јүргэри нэлэ оору јоболдог, о н о н башка ол кына дэп түбэктү нэмэдэг, кача-нда болзо айрылып, амыр кадык јуртай бэрэр.

32288

Ц 10 к.

Handwritten signature or stamp, possibly "С. Ф. А. 6"

Вісік вудырери-ле
вазагына

КЪЗЫ-Ојрот віріккені

Обліт №69 Тіраз 1000.

Об'єм 5/8 н. л. С. ф. А-6